

בעזרי"ת

ליקוט ראשונים

[עם ליקוט אחרונים]

על עניני סת"ם

מנחות לב ע"ב לג ע"ב

[שמעתנא דאחורי הדלת, העמיק לה טפח]

[טיוטא]

שולמן

שדרות אשכול ג' / 36

0775520351

תוכן ענינים

תניא נמי הכי תלאה במקל או שהניחה אחר הדלת וכו'

- א. שאילתות דרב אחאי פרשת עקב שאילתא כמה.....
- א. ספר הלכות גדולות סי' כו הל' מזוזה [עמ' רעב].....
- ב. ספר הישר לר"ת (חלק החידושים) סי' תקיג.....
- ג. רבינו יהונתן על הרי"ף הל' מזוזה [ה. מודפי הרי"ף].....
- ג. ריבב"ן (הל' מזוזה) [נדפס בפסקי או"ז (כרך שני)].....
- ד. ראבי"ה ח"ב מגילה סי' תקפט.....
- ד. ספר יראים סי' ת [דפוס ישן - יח].....
- ד. פסקי רי"ד מנחות לב:.....
- ד. פסקי רי"ד הלכות מזוזה.....
- ד. פסקי ריא"ז הלכות מזוזה וספר תורה.....
- ה. רבינו ירוחם תולדות אדם וחווה נתיב כא ח"ז [דף קעט טור ג].....

דרש רב יוסף בריה דרבא משמיה דרבא העמיק לה טפח פסולא

- ו. ספר הלכות גדולות סי' כו הל' מזוזה.....
- ו. רבינו יהונתן על הרי"ף הל' מזוזה (ה: מודפי הרי"ף).....
- ז. ספר האשכול (אלבק) הל' מזוזה [דף עג].....
- ז. ספר יראים סי' ת [דפוס ישן - יח].....
- ז. ספר מצוות גדול עשין סי' כג.....
- ז. פסקי רי"ד מנחות לג:.....
- ז. פסקי ריא"ז הל' מזוזה וספר תורה.....

ליקוט אחרונים

שמעתתא דאחורי הדלת

- ח. קרית ספר (למבי"ט) הל' סת"ם פ"ה.....
- ח. לבוש יו"ד סי' רפט ס"ב.....
- ח. מעשה רקח הל' סת"ם פ"ו הלי"ב.....
- ח. חיי אדם ח"א כלל ט"ו סכ"א.....
- ח. נשמת אדם.....
- ט. דרך החיים סי' רפ ס"ב.....
- ט. יד הקטנה הל' מזוזה פ"ג הלי"א.....
- ט. מנחת עני (על יד הקטנה).....
- ט. שו"ת שאילת דוד חלק יו"ד סי' ט.....

שמעתתא דהעמיק לה טפח

- י. לבוש יו"ד סי' רפט ס"ד.....

תניא נמי הכי תלאה במקל או שהניחה אחר הדלת וכו'

שאלות דרב אחאי פרשת עקב שאלתא קמה

מצוה להניחה בתוך חללו של פתח, ומצוה להניחה בטפח הסמוך לרשות הרבים... תלאה¹ אחר הדלת לא יצא².

ספר הלכות גדולות סי' בו הל' מזוזה [עמ' רעב]

חקק³ בכותל והרחיק טפח ונתנה הרי זו כשירה, יתר מכן פסולה. חקק במקל ונתנה פסולה, נתנה בשפופרת תלאה אחר הדלת והמזוזה רבי מאיר מכשיר⁴, ורבי יהודה פוסל.

¹ בפשטות משמע דתלאה במקל ואחורי הדלת ענין אחד הן שתלה במקל וגם הניחה אחורי הדלת, ולא שני ענינים חלוקים, אמנם עיין בפרשה סדורה שפירש ד"תלאה" היינו ב"חיבור גמור", ולא איירי בדינא ד"תלאה במקל".

² הנה מבואר מדברי השאלות דאחורי הדלת פסול, עיי"ש בדברי ההעמק שאלה שם (אות ה'), [וע"ע בהערה בסמוך שהארחנו בענין זה].

³ כל דבריו הן לשון הברייטא במסכתות קטנות מסכת מזוזה (פ"ב הל"י), אלא דיש שינוי לשון מועט, שבבב"ג הלשון הוא "תלאה אחר הדלת והמזוזה" ולפינו בברייטא איתא "תלאה אחר הדלת אחר המזוזה", עיי"ש בפרשה סדורה מה שדקדק מלשון זה שבברייטא, ולג' הבה"ג ליתא להאי דקדוק.

⁴ הנה ר"מ מכשיר בדיון אחורי הדלת, וכן פסק הטור יו"ד (סי' רפ"ט ס"ב) ז"ל "ואם הניחה אחורי הדלת אין זה מצוה, ונראה שאם שינה באלו המקומות אינו מעכב", עכ"ל, הנה מפורש בדברי הטור דדינא דאחורי הדלת אינו לעיכובא, אמנם נראה דמה שהכשיר הטור "אחורי הדלת" אינו מכח דברי ר"מ, דר"מ ור"י הלכה כר"י (עיין נצי"ב בהעמק שאלה שם אות ה'), אלא מקורו של הטור להכשיר הוא מדברי המרדכי בהל"ק (רמז תתקס"א) שהכשיר אחורי הדלת, ע"ע בב"ש שם ובב"ח שם (אות ה') מש"כ ע"ד הטור, [ועיין בהעמק שאלה הנ"ל שיצא לדון באופן מחודש בדעת הטור שם (אות ג'), וע"ע בהערה בסמוך (ע"ד ר"ת) מש"כ בזה].

ובעיקר דינא דאחורי הדלת עיין ברמב"ם (פ"ה מהל' סת"ם הל"ח) שכתב "הניחה אחרי הדלת לא עשה כלום", עכ"ל, וכתב הב"י (שם) דהרמב"ם פליג על הטור וס"ל דאחורי הדלת פסול, [ועיין מעשה רוקח (הו"ד להלן) מש"כ בדעת הרמב"ם], וכן הוא דעת הנימוק"י [ר"י מלוניל] (ה. מדפי הרי"ף), וכן נראה דעת רש"י שמפרש דינא דברייטא "סכנה ואין בה מצוה", דהסכנה היינו "מן המזיקים שאין הבית משתמר בה עד שיקבענה בצורת הפתח כהילכתה", דהיינו שאין המזוזה משמרתו כיון שאין מקיים בה מצותו, וכן בפסקי הרי"ד והריא"ז (הו"ד להלן), ומעין פירושו של רש"י כן פירשו היראים והראב"ה (הו"ד להלן), עיי"ש. וכן נראה דעת ר"ת בספר הישר (הו"ד להלן) שפירש דהא דאחורי הדלת "אין בה מצוה דעל מזוזת בענן", ומאחר דאחורי הדלת חשוב שאינו "על מזוזת" לכאורה פשיטא שאינו יוצא בה ידי חובתו. וגם המרדכי שהוא מקורו של הטור לפי הגירסא בהגהות מ"י על המרדכי שם (אות א') לא נחלק דאחורי הדלת פסול [וכמו שמוכרח מגירסת הגמ' שלפנינו]. נמצא דליכא כמעט תנא דמסייע [מלבד ר"מ] לטור, ורוב מנין ובנין של הראשונים פוסלים אחורי הדלת, אמנם עיין בנשמ"א (הו"ד להלן) שכתב דרוב הפוסקים מכשירים בדינא ד"אחורי הדלת", [אלא

דעיי"ש בדבריו שאין כוונתו דרוב הפוסקים מפרשים את הדין האמור בברייטא ד"אחורי הדלת סכנה ואין בה מצוה" דהוא רק לכתחילה ובדיעבד כשר, ואי"ה עוד יתבאר בזה להלן].

והנה בשו"ע באו הדברים סתומין וז"ל שם "איזהו מקום קביעתה, בתוך חלל של פתח בטפח הסמוך לחוץ", הנה השו"ע לא הזכיר כלל דינא דאחורי הדלת רק את דינו של שמואל דבעינן שיקבע את המזוזה תוך חללו של פתח, וצ"ע אמאי השמיט השו"ע דינא דאחורי הדלת. וביד הקטנה (הו"ד להלן) כתב דאין הכרע מדברי השו"ע, אמנם מהש"ך שם (סק"ג) נראה שנקט דעתו בב"י לפסול בדינא דאחורי הדלת, וכ"כ בנשמת אדם דהמחבר כלל דינא ד"אחורי הדלת" במש"כ דבעינן שיקבע את המזוזה "תוך חללו של פתח" וס"ל דהוא לעיכובא, [ונמצא דגם דינא דשמואל לעיכובא].

וברמ"א שם כתב "ואם שינה אינו מעכב, ובלבד שיניחנה במזוזה עצמה (טור)", עכ"ל, ועיין בלבוש שם שבתח"ד כתב כלשון רבו הרמ"א "ואם שינה אינו מעכב ובלבד שיניחנה במזוזה עצמה", ובהמשך דבריו כתב ז"ל "ואם קבעה משמאל או אחורי הדלת חוץ למזוזות השער פסולה, דדרך ביאתך בעינן", עכ"ל. משמע דס"ל ללבוש דגם לרמ"א קבעה אחורי הדלת פסולה, וצ"ל דס"ל דמה שאמר הרמ"א "ובלבד שיניחנה במזוזה עצמה" זהו דינא ד"אחורי הדלת" [והדברים מתאימים עם פירושו של רש"י מהו "אחורי הדלת", ודו"ק, (אלא שיש לעיין בכפילות דברי הלבוש לפי"ז)].

ובדברי חמודות בהל"ק ט' (הל' מזוזה סי' ח' סקט"ז) השיג עליו שאין דבריו מוכרחים מדברי רבו הרמ"א, ואדרבה מהא שלא הגיה הרמ"א על המחבר רק בדיון זה שצריך לקבעה על המזוזה עצמה, משמע דרך באופן זה פסולה אבל קבעה אחורי הדלת בדיעבד כשירה וכדעת הטור, עיי"ש [וכן נראה מהמציין ע"ד הרמ"א שציין מקור לדבריו (טור)]. ובש"ך שם (סק"ג) הסכים עם הד"ח דהרמ"א גופיה היקל כדעת הטור להכשיר אחורי הדלת, והלבוש דס"ל דהוא לעיכובא הוא כשיטת הרמב"ם והנימוק"י שפסול אחורי הדלת, [והנה יש קצת משמעות מהש"ך דהלבוש דס"ל דדינא דאחורי הדלת הוא לעיכובא לאו בשיטת רבו הרמ"א אלא דעת עצמו שפסק כרמב"ם והנימוק"י, וצ"ע שהרי הלבוש הביא לשון רבו הרמ"א ד"אם שינה כשר" וכו' פסל בקבעה אחורי הדלת, וצ"ע], ע"ע ביאור הגר"א על אתר.

האומנם שהרמ"א גופיה בדרכי משה הארוך שם (אות ה') הביא את דברי הנימוק"י לפסול אחורי הדלת וא"כ בהכרח צריך לפרש את הרמ"א כדעת הלבוש, דמה שכתב הרמ"א "ובלבד שיניחנה במזוזה עצמה" היינו לאפוקי אחורי הדלת שהוא לעיכובא, [והנה הד"ח תמה על הלבוש דאם כדבריו דהרמ"א פוסל אחורי הדלת, מדוע השמיטה בהגהותיו על השו"ע. אמנם למבואר שזה גופא כוונת הרמ"א במה שכתב "ובלבד שיניחנה במזוזה עצמה", דהיינו שלא יניחנה אחורי הדלת, דכל אחורי הדלת חשובה כמי שאינה על המזוזה וכלשון של ר"ת הנ"ל, לא קשה מידי].

ולהלכה עיין בחיי אדם ובדבריו בנשמ"א (הו"ד להלן) שהכשיר בשעת הדחק לקבוע אפילו שלא בתוך חלל הפתח, דכל שקבעה על הפצים [או בטפח הסמוך לחלל הפתח] אפילו כנגד חלל הבית כשירה, וכן דעת הדרך החיים (הו"ד להלן) והמקדש מעט יו"ד (סי' רפ"ט סק"ז וסק"ט), עיי"ש מש"כ עלה בגידולי הקדש, וכן דעת הדין הקטנה (הו"ד להלן) [עיי"ש שלא הכשיר ממש ורק כתב שבשעת דוחק גדול מאוד עדיף שיקבע שם משיבטל את המצוה לגמרי]. וכל זה חוץ לחלל

ספר הישר לר"ת (חלק החידושים) סי' תקיג

והיינו דאמרינן תלאה במקל והניחה⁵ מאחורי הדלת סכנה ואין בה מצוה⁶, דבשקושר חבל באמצע המקל הוא המקל ברוחבו ונכנס בעינו או בבשרו, אבל אם תולה אותו לאורכו מאי סכנה, דלא דמי לתפילה עגולה דראשו נוקף באיסקופא עליונה, אי נמי כשהולך תחת עליות ותקראות ראשו (ו)קוקף ונכנס במוח. ולא כמו שפירש רבינו שלמה סכנה שאין שימור, דאם כן בכל פסולי הוא מצי למיתני הכי⁷. אלא פירש סכנה ואין בה מצוה כפירוש סכנה דהעושה תפלתו עגולה סכנה ואין בה מצוה. ואחורי הדלת נמי דוכתא דאית⁸ בה הכרא הוא, ואם נועצה כעין איסתורא ברוחב אחורי הדלת כיון דאית התם הכרא ניזוק, ואין בה מצוה דעל מזוזת בענ⁹.

הפצים כנגד חלל הפתח גם לפתח השני, דכל שלפתח אחד הוא אותו צד כנגד חלל הפתח וקבע את אותו צד ל"מזוזת", אהני קביעות זו גם לפתח השני, (ע"י שהפצים פחות מטפח גם לפתח זה וכמונח גם במקום זה), דאין מהות של הצד הזה בפצים משתנה דכלפי הפתח שמשמש לו למזוזת יש עליו שם "מזוזת" וכלפי הפתח השני לא יחשב חפצא דמזוזת, משא"כ הדין "ימין ביאה" שהוא דין מקום במזוזת היכן לקבוע במזוזת עצמה, מה שכלפי פתח הוא ימין ביאה היאך יועיל לפתח השני, ואפילו שהוא בטפח הסמוך לו וחשוב כמו שמונח גם בפתח זה, דסו"ס את הצד ימין אינו יכול לשנות ואינו בצד ימין לפתח זה, והוא חידוש, וצ"ע.

⁵ יש משמעות בדברי ר"ת דתלאה במקל והניחה אחורי הדלת ענין אחד הוא, אלא שבסו"ד אין משמע כן וצ"ל דהוא"ו אינו "וא"ו החיבור" אלא "או" קאמר. [ע"ע בהערה לעיל בסמוך].

⁶ עיין במדרכי בהלק"ט (שם) דנקט בדעת ר"ת דתלאה במקל פסולה, אבל אחורי הדלת אינה פסולה ורק אין בה מצוה כתיקונה, ובהכרח דלא גרס בברייתא "תלאה במקל או שהניחה אחורי הדלת סכנה ואין בה מצוה" דמהאי לשון משמע שאין חילוק בין תלאה במקל לאחורי הדלת, ולכאורה צריך לומר שגירסא אחרת היה לו בגמ', וכ"כ הנשמ"א (ח"א כלל ט"ו סק"א) והנצי"ב בהעמק שאילה (שם), ויל"ע מדברי ר"ת כאן דנראה דגריס לה, ובלא הפסק דין בין תלאה במקל ואחורי הדלת, וא"כ בהכרח דתרווייהו פסולין, וכן מטעמו של ר"ת ש"על מזוזת בענ" נראה בפשטות שהוא לעיכובא, [עיין במש"כ לעיל בסמוך בדעת הרמב"ם], וצ"ע. ועיין בהגהות מ"י על המדרכי דשינה את הגירסא במדרכי, ולפי"ז אתי שפיר כדברי ר"ת כאן, עיי"ש.

⁷ וכן הוא בתוס' בד"ה "סכנה ואין בה מצוה", אמנם המדרכי (רמז תתקס"א) הביא את קושיית ר"ת באו"א [וכך הוא בטור (שם)], אמנם בהגהות מ"י הגיה את דברי המדרכי כדברי התוס' ור"ת כאן. [עיין בהערה לעיל בסמוך שהארכנו בזה].

⁸ לכאורה צ"ל "דלית בה הכרא" וכן להלן בהמשך דבריו, [עיין בדברי ר' ירוחם (הו"ד להלן)].

⁹ הנה ר"ת פסל אחורי הדלת משום שאינו "על מזוזת", אמנם הנימוק"י [ר"י מלולניל] כתב טעם אחר משום שאינו "דרך ביאתו". והנה הרמב"ם כתב "הניחה אחרי הדלת לא עשה כלום", משמע שאינו פסול בעלמא אלא שלא קבע את המזוזת כל עיקר, [וכלשון הגמ' "ואין בה מצוה" משמע שאינה כלום], ויותר אתי שפיר על דרך טעמו של ר"ת דאחורי הדלת אינו "על מזוזת בענ", דכל שאינו "על מזוזת" לא עשה כלום דאינו פסול בעלמא, אלא שלא קבע את המזוזת כלל.

הפתח, אבל תוך חלל הפתח אפילו שהוא אחורי הדלת ס"ל להנהו אחרונים להכשיר בדיעבד אפילו שלא בשעת הדחק.

אמנם עיין בדברי בעל השאלת דוד (הו"ד להלן) שיצא לדון באופן אחר בביאור דינא דאחורי הדלת, עיי"ש מש"כ נפק"מ לדינא, וע"ע בתשו' להגרא"ל מאלין (נדפס בסוף ח"א) מה שחידש בדיון זה. [ועיין עוד בספר חובת הדר (פ"ח ח"ג אות א') מש"כ עפ"ד האבני נזר יו"ד (סי' שפ"ד סק"ז)].

והנה יסוד ההיתר של הנשמ"א ודעימיה לקבוע את המזוזת על הפצים חוץ לחלל הפתח מבואר בנשמ"א דרוב הפוסקים מכשירים כה"ג, דגם לדעת רש"י והנימוק"י שפסלו אחורי הדלת אינו אלא משום שהם פירשו את "אחורי הדלת" שקבעה על הכותל ולא על המזוזת כלל, וכלשון רש"י "שקבעה בכותל אחורי הדלת" אבל אם קבעה על הפצים גם לדידהו כשירה אפילו שאינה בתוך חלל הפתח, עיי"ש שהאריך באופן נפלא לדייק כן מדברי רש"י והנימוק"י.

אלא שאני בעניתי לא אדע איך להעמיד את דברי רבותינו בזה דאין יתכן לומר כן בדעת הנימוק"י דאחורי הדלת היינו שקבעה בכותל, הא הנימוק"י מפרש דהפסול של אחורי הדלת הוא משום שאינו "דרך ביאתו", ואם כנשמ"א תיפו"ל שאינו על המזוזת כלל. ועוד דבר"י מלולניל [שהוא בעל החי' המיוחסים לנימוק"י] מפורש שלא כדברי הנשמ"א שהוא מאריך לבאר מהו אחורי הדלת יותר מהנימוק"י, וז"ל "שקבעה בכותל אחרי הדלת כלומר מחוץ למזוזת השער ולא בעובי הכותל תחת קירוי הפתח", הא קמן ד"חוץ למזוזת השער" אין הכוונה שלא קבעה כלל על המזוזת אלא קבעה על המזוזת ורק לא קבעה בתוך חלל הפתח. וכן נראה גם מהפסקי רי"ד שפסל אחורי הדלת ומ"מ ביאר דאחורי הדלת היינו "שאינה קבועה כמזוזת בחלל הפתח", ומפורש בדבריו לפסול גם באופן שכל החסרון בה הוא זה שאינה קבועה בחלל הפתח. [וכן הפשטות בדברי הריב"ן (הו"ד להלן), עיי"ש מש"כ ע"ד]. ובאמת שגם לשון רש"י "עד שיקבענה בצורת הפתח כהילכתה", קצת משמע שלא חסר בעיקר המקום של המזוזת שהיא קבועה בצורת הפתח רק שאינה קבועה במקום "כהילכתה", [ואפשר שאגב תלאה במקל כתבה כן, אמנם הקר"ס (למב"ט הו"ד להלן) כתב לשון זה על דינא דאחורי הדלת בלבד].

הנה העולה מכל דברי הראשונים הנ"ל דכל שלא קבעה תוך חלל הפתח פסולה, וכן לכאורה עולה גם מדברי השו"ע וכמש"כ הנשמ"א גופיה, ורק בדעת הרמ"א הוא שיש לדון שלא פסל רק אם לא קבעה על המזוזת כלל, ובדעת הרמ"א הרי מדבריו בדרכי משה ומהלבוש שהביאו את דברי הנימוק"י נראה גם דפסלו כל שלא קבעה תוך חלל הפתח [וכמו שהוכחנו לעיל בדעת הנימוק"י], וא"כ צ"ע היאך ניישב בדיון זה את דברי רבותינו האחרונים, וצ"ע והי"ע, [אח"כ ראיתי מובא ממרנא הגריש"א צוקללה"ה שלא רצה לסמוך בשו"א על הנשמ"א, ומספר מזוזת ביתך שכתב דרוב הפוסקים פוסלים כל שאינו תוך חלל הפתח].

אלא שבשמעתא דפתח שאחורי הדלת (להלן לג:) גם כן מצינו כדעת האחרונים דכל שעל הפצים אפילו אי מניחה כנגד חלל הפתח כשירה, והוא שיטת הר"ץ שבמדרכי (סוף רמז תתקס"א), והב"ח (בסי' רפ"ו אות י"ד) האריך לבאר שגם שיטת רש"י שם כדעת הר"ץ, עיי"ש, [עיי"ש עוד בפרישה (סק"ל) דנקט דרש"י נחלק על הר"ץ, ע"ע בדבריו מה שפירש בדעת רש"י]. והט"ז שם (סק"א) נחלק על הב"ח ופירש את דברי רש"י באו"א, והקשה על פירושו של הב"ח ד"היאך תצרף המזוזת באין עובי טפח הא אין המזוזת לצד חלל הפתח של אחוריה", ולכאורה כוונתו להקשות את זה גופא דכל שאין המזוזת בחלל הפתח פסולה, ועוד צ"ע בזה.

וגם בדעת הב"ח אין הכרח דס"ל דחוץ לחלל הפתח כה"ג כשירה דאולי יש מקום לחדש ולחלק בין דינא דימין ביאה לדינא דאחורי הדלת, והוא דאם החסרון בדינא ד"אחורי הדלת" הוא משום דאין "שם מזוזת" רק לצד הפצים שהוא כנגד חלל הפתח, אבל הצד שהוא כנגד חלל הבית אינו קרוי מזוזת כלל [ואינו בשעריך כלל], א"כ י"ל דלענין דין זה מהני מה שכלפי אחד מהפתחים הוא אותו צד של

מהלכין בדרך נושאין מזוזות עמהם ותולין בפונדק במקל עד הבקר
זכר למזוזות לפי שלא היה חייב הפתח ולמזוזה] [במזוזה] כיון שלא
היו הבתים דירת קבע כדתינא לקמן בפרק התכלת (מד.) הדר
בפונדק [ב]ארץ ישראל כל ל' יום פטור מן המזוזה.

מצוה להניחה בתוך חלל הפתח ולא מבחוץ, דבעינן דרך ביאתך¹¹
וכתיב בשעריך שהיא מקום סגירת הפתח.

ריבב"ן (הל' מזוזה)

[גדפס בפסקי או"ז (כרך שני)]

בטפח הסמוך לרשות הרבים ובתוך חלל הפתח דוקא, ופתחים שיש
להם חלל פתח, מאותו צד של דלת שהוא כנגד רשות הרבים עיקר
מצותה, אבל פתחים שאין להם חלל מן הדלת כלפי חוץ, יניחנה
במזוזה מבחוץ סמוך לדלת¹² אפילו אין בה טפח ברוחב המזוזה
כלפי חוץ.

בדינא דל "אחורי הדלת" הוא שלא קבע את המזוזה תוך חלל הפתח, עיין לעיל
(ע"ד הבה"ג) שהארכנו לבאר שיטתו.

¹¹ הנה ר' יהונתן נקט טעם לדין של שמאל משום דבעינן "דרך ביאתך" וליכא,
ובגמ' אמרו טעם אחר משום דבעינן "בשעריך", וטעם שכתב ר' יהונתן גופיה
בסמוך, ויל"ע אי צריך לב' הטעמים או כל חד מניהו מהני בפנ"ע.

והנה על הא דמקשינן בגמ' "פשיטא" אמימר דר"י אמר שמאל ולא אדינא
דאחורי הדלת שבברייתא, לכאורה קשה הרי גם על דינא דברייתא מפרש הרי"י
מלוניל שהוא משום שאינו "דרך ביאתך", וא"כ גם על דין זה דאחורי הדלת קשה
"פשיטא", ובהכרח דחלוק דינא דשמאל מדינא דברייתא ואיך הביא ר' יהונתן
למעט דינא דשמאל מאותה דרשה שנתמעט דינא דברייתא.

ובהכרח צ"ל דאחורי דדינא דשמאל מתמעט גם מדרשה ד"דרך ביאתך" הממעטת
דינא דברייתא, אלא דבדינא דשמאל יש עוד טעם נוסף למעטו מקרא
ד"בשעריך", ומצד דרשה זו הוא דמקשינן בגמ' "פשיטא", [ואפשר דכמפורש
בקרא הוא ואינו דרשה]. אבל דרשה זו ד"דרך ביאתך" הממעטת גם את דינא
דברייתא אינה כ"כ פשוטה ואין להקשות על דינים הנלמדים מדרשה זו "פשיטא",
ולכך לא הקשו בגמ' "פשיטא" רק על דינא דשמאל ולא על הברייתא. ומאחר שכן,
בהכרח שכל חד מניהו טעם בפנ"ע הוא, [אמנם כל זה אי גם דינא דשמאל
לעיובא הוא, אבל אם דינא דשמאל אינו רק למצוה, א"כ קושיית הגמ' "פשיטא"
אינו רק מצד ה"למצוה", דכלפי זה "פשיטא" הוא דחוץ לחלל הפתח אינו
לכתחילה, ועיין עוד לעיל (ע"ד הבה"ג) ולהלן (ע"ד פסקי הרי"א) שהארכנו בענין
זה].

¹² לא נתבררה לי כוונת הריבב"ן כה"צ, והנה ממה שכתב "יניחנה במזוזה מבחוץ
סמוך לדלת", משמע שקובע את המזוזה על הפצים על הצד כלפי הרחוב, אלא
שהמשך דבריו "אפילו אין בה טפח ברוחב המזוזה כלפי חוץ", אינו מובן הא כל
המזוזה קובעה על הפצים בצד שבחוץ ומה כוונתו "כלפי חוץ", וגם מאי נפ"מ אם
יש בפצים רוחב טפח או לא, [נעוד שבתח"ד כתב "בטפח הסמוך לרשות הרבים
ובתוך חלל הפתח דוקא", משמע דאין להקפיד על טפח הסמוך לרה"ר רק עד
כמה שהוא בתוך חלל הפתח, (וכמפורש בגמ' "סד"א וכו'), אלא דמזה אין ראיה
דאפשר דכל שהאפשרות לקבוע תוך חלל הפתח הוא רק אחורי הדלת עדיף
לקבוע מחוץ לדלת על הפצים מן הצד אפילו שאינו תוך חלל הפתח], וצ"ע.

רבינו יהונתן על הרי"ף הל' מזוזה [ה. מדפי הרי"ף]

תלואה במקל, המזוזה במקל על הפתח פסולה דבעינן שיקבענה
בצורת הפתח עצמו. או שהניחה אחרי הדלת, שקבעה בכותל אחרי
הדלת כלומר מחוץ למזוזות השער ולא בעובי הכותל תחת קירוי
הפתח¹⁰ פסולה, דבעינן דרך ביאתך וליכא. ושל מונבז המלך כשהיו

והנה מהא דלא פסל הנימוק"י מטעם שאינו על המזוזה כלל, נראה בהכרח
שקבעה על הפצים, דאל"כ הרי לא קבעה על המזוזה כלל ואי"צ לחסרון של "אינו
דרך ביאתך", וכן מפורש בר"י מלוניל (וכידוע שהחידושים שנדפסו על הרי"ף
בהלק"ט ע"ש הנימוק"י הן לר"י מלוניל) שהוסיף על הדברים שבנימוק"י לבאר מהו
אחורי הדלת, וז"ל "מחוץ למזוזות השער ולא בעובי הכותל תחת קירוי הפתח"
משמע דקבע על הפצים או על הטפח הסמוך לפתח שהוא גם כן חשוב מזוזה,
אלא שלא קבעם על העובי של המזוזה דהיינו בחלל הפתח רק כנגד חלל הבית,
וא"כ זה גם כוונת הנימוק"י במש"כ שקבע "חוץ למזוזות השער" ולא כתב שקבע
"חוץ למזוזה" בסתם, דבאמת קבע במזוזה רק שלא קבע במקום השער
שבמזוזה, ולכך ס"ל לנימוק"י דאם באנו מצד דינא ד"על מזוזת" שפיר מיקרי "על
מזוזת", וכל החסרון הוא רק משום דכל שאינו בחלל הפתח במקום השער שבו
נכנסים אינו "דרך ביאה", [והארכתי בזה משום דלפי ענייני נראה מכל זה לא כמו
שנקט הנשמ"א בדעת הנימוק"י עיי"ש, וצ"ע בזה דוד"ק].

והנה כל זה בדעת הנימוק"י, אבל בדעת הרמב"ם שכתב שלא עשה כלום, וכמו כן
לפי מה שפירש ר"ת את טעם הדין של אחורי הדלת משום שאינו "על מזוזת",
נראה ד"אחורי הדלת" היינו שלא קבעה על המזוזה כלל וכמש"כ רש"י דאחורי
הדלת היינו ש"קבעה בכותל אחורי הדלת", ולכך החסרון בו הוא שאינו על המזוזה
כלל, [עיין בקרית ספר למב"ט (הו"ד להלן) שפירש את "אחורי הדלת" כרש"י
וכתב עליו טעמו של ר"ת]. וכן נראה גם מדברי הרמ"א שכתב "ובלבד שיניחנה
במזוזה עצמה", ולעיל מינה (ע"ד הבה"ג) הכרחנו מדבריו בדרכי משה ומהלבוש
דכוונתו בדין זה לאפוקי הקובע את המזוזה אחורי הדלת שהוא לעיובא, נמצא
דמה שכתב הרמ"א "ובלבד שיניחנה במזוזה עצמה" היינו לאפוקי "אחורי הדלת"
שאינה על "המזוזה עצמה", והוא כשיטת הרמב"ם רש"י ור"ת דקבעה בכותל ולא
במזוזה כלל.

אלא שכל תליה זו נסתרת מדברי הדרכי משה והלבוש דאינה גופייהו פסלו רק
מטעם שאינו "דרך ביאתך", והוא כטעמו של הנימוק"י, ולא משום שאינו "על
מזוזת", וקשה דמאחר שלא קבעה רק בכותל א"כ לא קבעה על המזוזה כלל,
ומדוע נצרכו לטעמו של הנימוק"י שאינה "דרך ביאתך".

אלא דבלא"ה קשה על שיטת רש"י הרמב"ם ור"ת דאם אחורי הדלת היינו שקבעה
על הכותל ממש ולא על המזוזה אם כן פשיטא ומה חידוש יש בדין זה, וכבר עמד
בתמיהה זו הגראל"מ (בתשו' שבסוף ח"א), עיי"ש.

ואולי יש מקום לומר שהילפותא ד"דרך ביאה" מגלה מה חשוב מקום השער,
וצריך להוסיף בזה עוד חידוש דרך מקום השער שבפצים שם "מזוזה" עליו, דכל
שאינו "שער" אינו מזוזה אלא כותל בעלמא, ולפי"ז אין חילוק בין ר"ת לנימוק"י
והכל ענין אחד דבדרשה זו דבעינן "דרך ביאתך" יליפין דכל שאינו כן אינו מקום
ה"שער" ולא חשיבא "מזוזה" כלל, וצ"ע בכל זה, [וע"ע להלן (ע"ד הרי"י מלוניל)
מש"כ בענין זה].

¹⁰ עיין נימוק"י שביאר דינא ד"אחורי הדלת" שהוא "חוץ למזוזות השער", ועיין
בנשמ"א (הו"ד להלן) מה שכתב לבאר בדעת הנימוק"י, אמנם בדברי ר' יהונתן
(שהוא בעל החי' שנדפסו בשם הנימוק"י) כאן יש השלמה לדברים, שהוסיף על
הדברים שבנימוק"י "ולא בעובי הכותל תחת קירוי הפתח", ומבואר דכל החסרון

ראבי"ה ח"ב מגילה סי' תקפט

פסקי רי"ד הלכות מזוזה

העושה תפלתו עגולה סכנה ואין בה מצוה. פירוש סכנה (שלא) שלא תיכנס בראשו. וכן פירש [רבינו תם] גבי מזוזה בהקומץ רבה תלאה אחורי הדלת סכנה ואין בה מצוה. ושמעתי מפרשים דסכנה משום שגזרו על תפילין כדאיתא במעשה דאלישע בעל כנפים, וגבי מזוזה נמי גזרו כדאיתא פרק קמא דיומא, פירוש דמסתכן על חנם ולא עלתה בידו מצוה.

ספר יראים סי' ת [דפוס ישן - יח]

תניא (לב:) תלאה במקל או שהניחה אחרי הדלת סכנה ואינה מצוה, פירש בשעת השמד שנו שמסכן נפשו בחנם¹³.

פסקי רי"ד מנחות לב:

ואמר רב יהודה אמר שמואל תלאה במקל פסולה, פירוש הכניסה בשפורפת הקנה ולא קבעה בצד החלון, אלא תלאה באויר. תניא נמי הכי תלאה במקל או שהניחה אחורי הדלת סכנה ואין בה מצוה. פירוש סכנה מן המזיקין שאינה קבועה כמצותה בחלל הפתח¹⁴ שתעשה שימור. שלבית מונבז המלך היו עושין בפונדקאותיהן כך זיכר למזוזה, פירוש החונה בפונדק ולא דר בו שלשים יום פטור מן המזוזה, והן היו עושין זיכר בעלמא ולא היו קובעין אותה כהלכתה, שהיו עוד לוקחין אותה משם ומוליכין אותה עמם לתלותה בפונדק אחר שהיו חונים בו.

ואמר רב יהודה אמר שמואל מצוה להניחה בתוך חללו שלפתח, פשיטא בשעריך אמר רחמנא, סד"א הואיל ואמר רבא מצוה להניחה בטפח הסמוך לרשות הרבים, כמהדמרחק טפי מעלי, קמ"ל דלא יניחנה בחוץ, אלא באויר חלל הפתח בטפח הסמוך לרשות הרבים.

¹³ איני יודע כוונת היראים שאם שעת הסכנה היא שמסכן נפשו מאי נפ"מ אם הוא בחנם או לא בלא"ה אסור לו לסכן נפשו דפיקוח נפש דוחה כל התורה כולה ושלא כדן הוא עושה. ואולי קאי על "שעת השמד" דצריך למסור נפשו אפילו ערקתא דמסאני ומ"מ כל זה כשהוא מקיים מצוה אבל אם אינו מקיים מצוה בחנם מסר נפשו, [ויל"ע דלא יא גרע מערקתא דמסאני דצריך למסור נפשו עליו כיון דהגויים באים בזה לבטלו מהדת הישראלית, ואולי כל זה אינו רק אם יש בזה לכה"פ מנהג ישראל ולא על טעות בעלמא ועדיין צ"ע דהמסירות נפש אינו על המנהג רק על העברת דת, וצ"ע].

¹⁴ משמע דכל החסרון באחורי הדלת הוא שאינו בחלל הפתח ולא שאינו קבוע על המזוזה, ומ"מ פסל הפסקי רי"ד.

ואמר רב יהודה אמר שמואל תלאה במקל פסולה. פי', הכניסה בשפורפת של קנה ולא קבעה בצד החלון, אלא תלאה באויר, תניא נמי הכי תלאה במקל או שהניחה אחרי הדלת סכנה, ואין בה מצוה. פירוש סכנה מן המזיקין שאינה קבועה כמצותה בחלל הפתח, שתעשה שימור. שלבית מונבז המלך היו עושין בפונדקאותיהן כך זיכר למזוזה. פירוש החונה בפונדק ולא דר בו שלשים יום פטור מן המזוזה, והם היו עושין זיכר בעלמא, ולא היו קובעים אותה כהלכתה, שהיו עוד לוקחין אותה משם ומוליכין אותה עמם לתלותה בפונדק אחר שהיו חונים בו.

ואמר רב יהודה אמר שמואל מצוה להניחה בתוך חללו פתח. פשיטא בשעריך אמר רחמנא, סד"א הואיל ואמר רבא מצוה להניחה (לג.) בטפח הסמוך לרשות הרבים, כמה דמרחק טפי מעלי קמ"ל, דלא יניחנה בחוץ אלא באויר חלל הפתח בטפח הסמוך לרשות הרבים.

פסקי רי"ד הלכות מזוזה וספר תורה

תל'ה המזוזה במקל והרי היא תלויה באויר, או שהניחה אחורי הדלת אין בה [מצוה] ויש בה סכנה, שאין ביתו שמור במזוזות מצוה. וכן אם הניחה ברשות הרבים חוץ לחלל הפתח אין בה מצוה¹⁵, עד

¹⁵ הנה מלשנו של שמואל "מצוה להניחה בתוך חללו של פתח" משמע דרק מצוה בעלמא ואינה לעיכובא, וכן מהא דאמרו בגמ' "סד"א" וכו', נראה דדינא דשמואל אינו לעיכובא, דאי הו' לעיכובא קשה היאך ס"ד דכיון שמצוה להניחה בטפח הסמוך לרה"ר שהוא בודאי רק למצוה בעלמא יקבענו מחוץ למזוזת השער ויבטל דינו של שמואל, ובהכרח דתרווייהו רק למצוה בעלמא ולכן יש מקום להו"א להעדיף טפח הסמוך לרה"ר מדינא דשמואל, [עיין ביאור הגר"א יו"ד (ס') רפ"ט סק"ו].

אמנם מהפסקי הרי"ד שכתב על דינא דר"י אמר שמואל "וכן אם הניחה ברשות הרבים חוץ לחלל הפתח אין בה מצוה עד שיניחנה בתוך חלל הפתח", דכל שהניחה חוץ לחלל הפתח מבחוץ "אין בה מצוה" כמו שכתוב באחורי הדלת, משמע דהוא לעיכובא כמו אחורי הדלת, וכן נראה מהמשך דבריו שכתב "ואם לא הניחה כן צריך מזוזה אחרת" [אלא דהאי דינא שצריך מזוזה אחרת כתבו הרי"א וז' גם אחר דינא שצריך להניחה בטפח הסמוך לרה"ר] והאי דינא לכו"ע אינו לעיכובא וצ"ע. וכן גם בפשטות דעת הנימוק"י [רי"י לוניל] שהביא את דרשה זו דבעינן "דרך ביאתו" דממעטת אחורי הדלת למקור גם לדינא דשמואל, ומאחר דלענין אחורי הדלת "דרך ביאתו" הוא לעיכובא, א"כ הוא הדין דלענין דינא דשמואל הוא לעיכובא.

וכן נראה גם בדעת השו"ע שם (ס"ב) שלא הביא את דינא ד"אחורי הדלת" בפנ"ע וכללו יחד עם דינא דר"י אמר שמואל דצריך לקבוע את המזוזה בחלל הפתח, מה שנראה שדין אחד לאחורי הדלת ולדינא דשמואל, ומאחר דלדעת המחבר דינא דאחורי הדלת לעיכובא א"כ גם דינא דשמואל לעיכובא, וכן נקט הנשמ"א (ה"ד להלן) בדעת המחבר [עיי"ש שנחלק עליו].

ליקוט

אחורי הדלת

ראשונים

לב:

פשוט. פרש"י סכנה דכיון שעשאה שלא כתקנה אין הבית משתמר ממזיקין, ורבינו תם פירש כשתולה אותה במקל נוקף בה ראשו כשנכנס ויוצא בפתח, וכן אחורי הדלת שהוא במקום שאינה נראית ופעמים היא בולעת וינקוף בה ראשו. בית שיש לו שני פתחים לר"ה ואין לו כי אם דלת אחד פירוש כגון שהפתח היה פתוח.

שיניחנה בתוך חלל הפתח, ובטפח הסמוך לרשות הרבים, ואם לא הניחה כן צריך מזוזה אחרת.

רבינו ירוחם תולדות אדם וחווה נתיב כא ח"ז

[דף קעט טור ג]

תל"א במיקל או שהניחה אחורי הדלת סכנה ואין בה מצוה כך

[אמנם י"ל דכ"ז לדעת הנימוק"י [הר"י מלניל] דגם דינא דאחורי הדלת נלמד מדרשה ד"דרך ביאתך" וא"כ שווין הן דינא ד"אחורי הדלת" ודינא דשמואל, ועד כמה דדינא דאחורי הדלת לעיכובא ה"ה דינא דשמואל, משא"כ לדעת רש"י הרמב"ם ור"ת דדינא דאחורי הדלת נתמעט משום שלא הניח על המזוזה כלל, א"כ י"ל דרק הוא לעיכובא משא"כ דינא דשמואל הנלמד מ"בשעריך" אפשר דאינו לעיכובא, ועיין ברמב"ם (פ"ו מסת"ם ה"ב), ובדברי המעשה רוקח שם (הו"ד להלן) מש"כ לדייק מדברי הרמב"ם שאינו לעיכובא, (אמנם מסקנתו שהוא לעיכובא, ולולי דבריו היה נראה לדייק מהרמב"ם כמסקנתו דמהא שכתב הרמב"ם "והיכן קובעים את המזוזה בתוך חלל של פתח בטפח הסמוך לחוץ בתחלת שליש העליון של גובה השער, ואם קבעה למעלה מזה כשרה", עכ"ל, משמע שלא הכשיר רק בשינוי גובה המזוזה ולא בדינא דבעינן שיקבענה בתוך חלל הפתח, אמנם גם השאלת דוד דייק כמע"ר, וצ"ע).]

אלא דא"כ צ"ע מה הקשו בגמ' רק על דינא דשמואל "פשיטא", מאחר שדין הברייתא ודינא דשמואל שווין א"כ גם על הברייתא קשה "פשיטא". עיין מש"כ ליישב קושיא זו לעיל (ע"ד ר' יהונתן).

דרש רב יוסף בריה דרבא משמיה דרבא העמיק לה טפח פסולה

ספר הלכות גדולות סי' כו הל' מזוזה

חקק בכותל והרחיק טפח¹⁶ ונתנה הרי זו כשירה, יתר מכך פסולה.

רבינו יהונתן על הרי"ף הל' מזוזה (ה: מדפי הרי"ף)

העמיק לה טפח פסולה, כלומר החור עד טפח, אף על פי שהניח שם המזוזה כהלכתא מעומד כספר תורה בארונ¹⁷.

בעלמא שאנו דנים אותה ככיסוי בעלמא ולא כעיקר המזוזה, לכאורה ה"ה דמה"ט נמי נדון את הלבנה ככיסוי בעלמא לענין שהמזוזה שתחתיה אינה בתוך המזוזה אלא מעל המזוזה והלבנה אינה אלא כיסוי בעלמא, וימ"ל.

ויותר היה נראה לומר דרש"י ס"ל כבה"ג והפסקי רי"ד שהפסול של העמיק לה טפח הוא שאין המזוזה סמוכה לחלל הפתח למקום סגירת השער, ובזה יש לומר דכל שיש מלבן המכסה אותה בשיעור טפח אין המזוזה סמוכה ל"אור חלל הפתח", ואע"פ שעיקר המזוזה הן הפצים ולא המלבן, אכתי "אור חלל הפתח" מתחיל רק אחר הכיסוי של הלבנה.

¹⁷ מדברי ר' יהונתן נראה שיש שייכות בין דינא דעשאה כמין נגר להעמיק לה טפח, וזה מה שכתב ד"ש חידוש בדין העמיק לה טפח "אף על פי שהניח שם המזוזה כהלכתא מעומד כספר תורה בארונ", מ"מ פסול. וצ"ב מה השייכות בין ב' ההלכות.

ומצינו כזה בדברי הלבוש (סי' רפ"ט ס"ו) שכתב על דינא דכמין נגר ז"ל "כבר אמרנו שצריכה להיות על המזוזה ולא תוך המזוזה, לפיכך אם עשאה כמין נגר, דהיינו שתחבה בתוך עומק המזוזה ככריח שנוכח בחור פסולה, שזה נקרא גם כן תוך המזוזה ולא על המזוזה", עכ"ל, הנה בלבוש מבאר ד"ש ב' אופנים "תוך המזוזה, הא' כפי מה שביאר בדינא דידן בהעמיק לה טפח שמצד המקום אינו "על" המזוזה רק "תוך" המזוזה, והב' היכא שעשאה כמין נגר דעצם זה שהמזוזה מונחת תחובה במזוזה כמין נגר, זה גופא גם משווה שאינה על המזוזה אלא תחובה בתוכה.

וכן יש משמעות מדברי הרמב"ם (פ"ה מסת"ם הל"ח) דבסמוך לדינא דהעמיק לה טפח הביא דינא דכמין נגר ז"ל "חפר במזוזת הפתח והכניס המזוזה כמו נגר והיא ככריח הקרשים בטבעות פסולה", עכ"ל, הנה הרמב"ם פסל בכמין נגר רק היכא שתחב את המזוזה בתוך הפצים, ובשאר הראשונים לא מצינו שפירשו כן אלא דהכל תלוי באופן הנחת המזוזה אם היא זקופה או שוכבת, וברמב"ם נראה דבעינן תרתי שתהא שוכבת ותחובה, מה שנראה מזה שכל הפסול דכמין נגר הוא דע"כ חשוב שהמזוזה היא "תוך" המזוזה ולא "על" המזוזה, דהמציאות שהיא תחובה כ"כריח הקרשים" זה גופא משווה לה דין "תוך", ולכך אינה פסולה רק אי תחבה בתוך הפצים ולא אי הניחה מעל המזוזה דרך שכיבה.

ואתי שפיר מה שכתב כאן ר' יהונתן שיש חידוש בהעמיק לה טפח דאע"פ שלא נתנה בשכיבה דרך תחיבה אלא כהלכתו, כל שהעמיק לה טפח גם כן פסולה דהעומק מצד עצמו משווה לה דין "תוך" ולא "על". [ואע"פ דר' יהונתן גופיה ביאר טעם הפסול דכמין נגר שהמזוזה מונחת שלא בדרך כבוד, וא"כ אינו ענין ל"תוך" ו"על", אפשר דזה גופא המדידה אי המזוזה תחובה "תוך" או מונחת "על", שאם מונחת דרך כבוד א"כ יש מקום לומר שאין רואים אותה תחובה בתוך המזוזה דאדרבה היא מונחת כספר תורה בארון והמזוזה מקומה והיא מונחת עליה, משא"כ אם היא תחובה שלא בדרך כבוד אין רואים את המזוזה כמקום של המזוזה אלא כתחובה בתוכה, ודו"ק].

¹⁶ משמעות דברי הבה"ג דהפסול הוא הריחוק של המזוזה, וכן נראה מפסקי הרי"ד והרי"ז ז"ל "שצריכה שתהיה סמוכה לאויר חלל הפתח", משמע דהפסול במה שהעמיק את המזוזה טפח הוא זה שאינו קרובה לחלל הפתח. ויל"ע מה הפסול בריחוק המזוזה מחלל הפתח, ואפשר שהוא כדברי הלבוש (הו"ד להלן) שכתב שהפסול בהעמיק לה טפח הוא משום "שאינו זה על המזוזה אלא תוך המזוזה", עכ"ל, אלא שאין זה במשמעות הבה"ג והפסקי רי"ד דמבריהם נראה שיש ענין בסימכות גופא לחלל הפתח, ושמה כל שרחוק טפח אין חשוב "בשעריך" על דרך מה שאמרו בדינא דשמואל דכל שאין המזוזה בחלל הפתח לא קרינן ביה "בשעריך", ושמואל אירי שאין המזוזה כלל בחלל הפתח ורבה חידש דגם אם המזוזה בחלל הפתח כל שמובדלת טפח מחלל הפתח גם כן אינה "בשעריך". [אלא דבדינא דשמואל הבאנו לעיל לדון אם הוא לעיכובא ונמצא לפי"ז דגם בדינא דרבא יל"ד בזה, ומ"מ מהרי"ד והרי"ז ל"ק דאינהו ס"ל לפסול בדינא דשמואל], ואכתי צ"ע בזה.

ומצאתי מפורש כדבריו בדברי הבה"ח (סי' רפ"ט אות ח') שביאר את יסוד הפסול בהעמיק לה טפח הוא ז"ל "ונראה דהטעם משום דכתיב בשעריך פירוש מקום סגירת השער", עכ"ל, וכע"ז נמי נראה מדברי המרדכי (רמז תתקס"א) שכתב ז"ל "אם יתחוב אותה על ידי נקב במזוזה כדפירש ר"ת הרי שסוף המזוזה אינו על מזוזת השער ומקצתה סמוך ומקצתה מופלג ואין נכון כן", עכ"ל. הא קמן דכל שהמזוזה תחובה בעומק הפצים הפסול הוא שאינו "בשעריך" וכנ"ל, ודו"ק.

והנה כל זה דעת הבה"ג אבל ביראים (הו"ד בסמוך) נראה שהפסול הוא מטעם אחר וז"ל "עד טפח נקרא מזוזה יותר לא נקרא מזוזה ויוצא משם שם מזוזה", הא קמן טעם אחר לפסול העמיק טפח כיון שאין אותו מקום חשוב מזוזה, ונפ"מ לדינא נמי איכא היכא שחקק יותר מטפח והניח את המזוזה באופן שחלק מהמזוזה תוך טפח וחלק ממנה חוץ לטפח, דאם הטעם הוא משום דבעינן סמוך לחלל הפתח י"ל דכיון שחלק מהמזוזה סמוכה לחלל הפתח סגי בהכי משא"כ ליראים דמה שיותר מעומק טפח אין לאותו פצים דין מזוזה א"כ י"ל דבעינן שכל המזוזה תהיה קבועה במזוזה דהיינו תוך טפח, [עיין במרדכי הנ"ל, ובלשון הירושלמי המובא באשכול (הו"ד להלן), ודו"ק. ע"ע בדעת קדושים (סי' רפ"ה ס"ב) שדן אי סגי ברובה או קצתה תוך טפח, ואם בעינן הגויל תוך טפח. ועיי"ש במק"מ (סק"ו) מש"כ ע"ד, וע"ע בשפ"א מה שדן בזה].

והנה גבי טלה עליה מלבן ביאר רש"י "שלאחר שקבע המזוזה בסף הוסיף מלבן בפתח כנגד הפתח", ועיין בפרשה סדורה (מסכת מזוזה פ"ב הל"ט אות נ"ד) דתמה מה מהני שטלה מלבן על המזוזה דאי כיראים שהחסרון בהעמיק לה טפח הוא שאינה מזוזה קשה היאך ע"י תוספת מלבן בעלמא משתנה המקום שתחתיו ומתבטל שם מזוזה ממנו. והכריח הפ"ס מכאן דליראים צ"ל ש"מלבן" אינו כפירוש רש"י שהוסיף לבינה בעלמא על הסף, אלא שהוסיף על הפצים שעליהם המזוזה עוד פצים אחרים לכל גובה הפתח ולכך בטל שם מזוזה מהפצים הראשונים, ורש"י שפירש באו"א בהכרח דלא ס"ל כיראים והפ"ס כתב דבהכרח ס"ל כלבש דהפסול הוא משום דהמזוזה קבועה "תוך מזוזת" ולא "על מזוזת".

ואני בעניתי לא אדע מה עדיף ילפותא דהלבוש דבעינן "על ולא תוך" מהיראים ואותו טענה שיש על דעת היראים שאין בטל שם מזוזה מאותו מקום ע"י לבינה

ליקוטי

העמיק לה טפח

ראשונים

לג:

ספר מצוות גדול עשין סי' כג

עוד אמר התם (לג): שאם העמיקה²⁰ טפח בתוך המזוזה פסולה.

פסקי רי"ד מנחות לג:

דרש רב יוסף בריה דרבא משמיה דרבא העמיק לה טפח פסולה. פירוש שעשה חור בצד הפתח עמוק טפח והכניסה שם פסולה, שצריכה שתהיה סמוכה לאויר חלל הפתח²¹.

פסקי ריא"ז הל' מזוזה וספר תורה

העמיק טפח בכותל וקבע שם המזוזה, או שהניחה על פני הכותל ונתן עליה פצים שעוביו טפח פסולה, שצריכה סמוכה לאויר חלל הפתח.

ספר האשכול (אלבק) הל' מזוזה [דף עג].

דרש רב יוסף בריה דרבא משמיה דרבא העמיק לה טפח פסולה, לפי שאין צריך לחפור בפתח אלא כדי להחזיק גובתא דקניא¹⁸, אבל אי מעמיק טפח בחפירה פסולה. ובירושלמי נתנה לפנים מטפח פסולה. לימא מסייע ליה הניחה בפצים או שטילה עליה מלבן אם יש שם טפח צריך מזוזה אחרת, ואם לאו אין צריך מזוזה אחרת, ומהדרינן כי תניא ההוא בפתח שאחורי הדלת, הא בהדיא קת' לה פתח שאחורי הדלת אם יש שם טפח צריך מזוזה אחרת, ואם לאו אין צריך מזוזה אחרת, כיצד קתני וכו'.

ספר יראים סי' ת [דפוס ישן - יח]

רב יוסף משמיה דרבא אמר העמיק לה טפח פסולה, פירוש עד טפח נקרא מזוזה יותר לא נקרא מזוזה ויוצא משם שם מזוזה¹⁹.

¹⁸ נראה בביאור דברי האשכול דס"ל דס"ל כלבוש שהפסול בהעמיק לה טפח הוא דכל שתחב את המזוזה בעומק טפח תו אינה "על המזוזה" אלא "תוך המזוזה", והאשכול מבאר דמהאי טעמא השיעור הוא טפח, דטפח הוא השיעור הנצרך לגובתא דקניא (נרתיק של המזוזה) ולכן אין רואים את המזוזה כתחובה בתוך הפצים, אלא כמונחת במקום המיוחד לה על הפצים, ורק בהעמיק לה טפח שהוא שיעור חור גדול יותר מהמקום הנצרך למזוזה בזה אין רואים את המזוזה כמונחת על הפצים אלא כתחובה בתוך הפצים, ודו"ק.

¹⁹ עיין מש"כ לעיל (ע"ד הבה"ג) בשיטת היראים.

²⁰ משמע דהעמיק קאי על המזוזה, ועיין לעיל (שם) מה שהבאנו לדון אי הניח את המזוזה מקצתה בתוך הטפח ומקצתה חוץ לטפח.

²¹ עיין מש"כ לעיל (שם) ע"ד הפסקי רי"ד והריא"ז.

ליקוט אזורונים

[אחורי הדלת]

עלמא פסול, דלו יהא שקבעה במזוזה עצמה בעומק טפח, דפסולה, כדלעיל בסי' יח.

נשמת אדם

(א) בסימן רפ"ט בש"ך ס"ק ג' כתב דהרמב"ם ונ"י וכן פסק הלבוש דפסולה לגמרי, אבל המעדני מלך כתב דיש לסמוך בשעת הדחק על הטור ורמ"א דמכשירין. ובאמת בטור משמע דמכשיר, אבל מרמ"א אין שום משמעות, דמה שמדקדק המע"מ מדבריו דאל"כ היה לו להגיה דאחורי דלת פסול, י"ל דכמו שהמחבר לא כתבו, וכלל דין זה בדבריו שכתב איזה מקום קביעתה בתוך חלל של פתח, ומשמע דבמקום אחר פסול וכמ"ש בב"י, וא"כ ה"ה הרמ"א סגי ליה בדברי המחבר ולא הגיה רק על דין דטפח הסמוך לר"ה, וזה דעת הלבוש תלמידו שפוסל דס"ל דגם רבו רמ"א ס"ל הכי, ועכ"פ אין הכרח כלל וגם בטור אינו מוכרח כ"כ, וא"כ צ"ע דהיאך נניח דברי הרמב"ם שכתב להדיא הניחה אחורי דלת פסולה והב"י כתב דכן דעת הנ"י מפני משמעות בטור, וכמה פעמים כתב התרומת הדשן דבמקום דדברי פוסק אחד מפורש אין מניחין אותו משום משמעות פוסק אחר.

ועוד צ"ע דאיך אפשר לומר דכשרה, דהא בהדיא איתא בברייתא מנחות ל"ב תלואה במקל או שהניחה אחורי הדלת, סכנה ואין בה מצוה, ופירש"י ותוס' שם דר"ל פסול. ומה שכתב הב"י דהטור מפרש ר"ל מצוה מן המובחר אינה, ומ"מ כשרה, צ"ע שהרי תלואה במקל כתב הטור ג"כ דפסול ואין נאמר דאחורי הדלת כשרה, או שנכשיר בשניהם או נפסול בשניהם. ועוד שהרי בגמרא איתא אמר ר' יהודה אמר שמואל תלואה במקל פסולה, תניא נמי הכי תלואה במקל או שהניחה אחורי הדלת סכנה כו', הרי דגמ' מייתי ראייה מזה לדר' יהודה אמר שמואל דאמר פסולה וצ"ע.

והנה באמת מצאתי דלכאורה מוכח דגירסא אחריתא איתא בגמרא שהרי כתב המרדכי בהלכות קטנות תלואה במקל פסולה, נתנה אחורי דלת סכנה ואין בה מצוה, וכתב וז"ל, פ"ה דאין הבית משתמר, וקשה לר"ת דא"כ פסולה נמי הוי, ונראה לר"ת שמא יהרג שם וכו' עכ"ל. הרי להדיא דס"ל דכשרה. וכ"כ בתוס' ורא"ש הלשון וקשה לר"ת דא"כ הוה ליה למימר הכי אבל העושים שלא כהלכתא ע"ש, וכ"כ הרא"ש, וא"כ ודאי משמע דתוס' ורא"ש ס"ל דכשר (אבל), ובמרדכי איתא להדיא דלר"ת כשר. וכן מוכח שהיא גירסת הרמב"ם שכתב תלואה במקל פסולה, נתנה אחורי הדלת לא

קרית ספר (למבי"ט) הל' סת"ם פ"ה

הניחה בדלת שקבעה בכותל אחורי הדלת לא עשה כלום דעל מזוזות כתיב עד שיניחנה בצורת הפתח כהלכתה.

לבוש יו"ד סי' רפט ס"ב

איזה מקום קביעותה, בתוך חלל הפתח, דכתיב (דברים ו, ט) בשעריך, והיינו במקום סגירת השער. ואם היה עובי החלל ארבע או חמשה טפחים כגון חומת אבנים, יניחנו בחלל בטפח הסמוך לרשות הרבים, מאי טעמא כדי שיפגע במזוזה מיד, ועוד כי היכי דתינטריה לכל הבית שמבפנים מן המזיקין, ואם שינה אינו מעכב ובלבד שיניחנה במזוזה עצמה... ואם קבעה משמאל או אחורי הדלת חוץ למזוזות השער פסולה, דדרך ביאתך בעינן.

מעשה רקח הל' סת"ם פ"ו הלי"ב

והיכן קובעין וכו'. שם אמר רב יהודה אמר שמואל מצוה להניחה בתוך חללו של פתח פשיטא בשעריך אמר רחמנא סד"א הואיל ואמר רבא מצוה להניחה בטפח הסמוך לרשות הרבים כמה דמרחיק מעלי קמ"ל ופי' רש"י בתוך חלל הפתח ולא מבחוץ בטפח הסמוך לר"ה כדקאמר לקמן דקדים פגע במצוה אם היה עובי החלל ד' טפחים או ה' כגון חומת אבנים יניחנה בחלל טפח הסמוך לר"ה ע"כ ומדברי הטור משמע דאם שינה לא עיכב ובלבד שיניחנה במזוזה עצמה וזה דלא כדברי רבינו וכן כתב הרב ש"ך יו"ד סימן פר"ט אף שיש לגמגם דמדכתב רבינו סמוך לדין זה וצריך לקבעה על ימין הנכנס ואם קבעה משמאל פסולה מכלל דמ"ש ברישא אם שינה לא עיכב אלא די"ל דהוצרך לכתוב שם שהיא פסולה משום דהוה ס"ד דכיון דמזוזות ביתך כתיב א"כ אם הניחה בשמאל בדיעבד מהיכא תיתי שיפסל להכי הוצרך לפרש שם דאפ"ה פסל והוא הדין נמי דגם מ"ש ברישא אם שינה עיכב. ועוד כתב בשם מעדני מלך דאותם בתים הפתוחים לרחוב העכו"ם ומניחים המזוזה אחורי הדלת מפני העכו"ם יש להם על מה שיסמוכו על דברי הטור והרב ב"י ז"ל.

חיי אדם ח"א כלל ט"ז סכ"א

בתים הפתוחים לרחוב הנכרים ושם גונבים אותם, יש לסמוך בשעת הדחק לקבוע המזוזה אחורי הדלת (א). ונראה לי דדוקא במזוזה עצמה, ולא בכותל. ואם הרחיק טפח מחלל הפתח, לכולי

ליקוטי אזורונים

[אחורי הדלת]

לב:

ולפ"ז במקום שא"א להניחה בתוך חלל הפתח יש לסמוך ולקבעה במזוזה עצמה אחורי הדלת, אבל מכל מקום לא יברך. אבל על הכותל לא עשה כלום אליבא דכ"ע.

דרך החיים סי' רפ ס"ב

איזה מקום קביעתה בתוך חלל הפתח בטפח הסמוך לחוץ, (כדי שיפגע במזוזה תחילה, אי נמי כדי שתשמור כל הבית מן המזיקין). ואם שינה אינו מעכב בדיעבד, ובלבד שינחנה בתוך חלל הפתח. ואותם שדרים ברחוב של עכו"ם, וחלל השער כנגד הרחוב, והדלת נפתחת לתוך חלל הבית, וירא להניחה בתוך חלל הפתח שלא יגנבו אותה העכו"ם, יכול להניחה במזוזה נגד חלל הבית, ובלבד שיהא בטפח הסמוך לפתח...

יד הקטנה ה' מזוזה פ"ג הלי"א

הניחה אחורי הדלת חוץ למזוזות הפתח פסולה (פ) דבעינן דרך ביאתך וליכא. בטפח הסמוך לחוץ שאמרו הוא למצוה ולא לעכב ובדיעבד כשר בכ"מ רוחב המזוזה שבחלל הפתח שתחת המשקוף...

מנחת עני (על היד הקטנה)

(פ) **כן פסק** הרמב"ם והנ"י והב"י והלבוש ובש"ע לא נזכר מזה דהניחה אחורי הדלת כלל וגם אין לה הכרע מדבריו אבל בטור פסק דכשר בדיעבד. ונראה דאין לסמוך על זה אלא לצורך דוחק גדול. כגון במקום שאי אפשר לקיים המצוה בענין אחר דאז ודאי טוב לעשותה אחורי הדלת מלבטל המצוה לגמרי אבל בענין אחר לא דמי יקל נגד גדולי הפוסקים האלה וכן נראה דעת הש"ך. וכל זה מיירי דוק' כשהניחה אחורי הדלת חוץ למזוזות הפתח. אבל באותן הפתחים שבחומה שהמזוזות עבים הרבה והדלת היא באמצע המזוזה אף אם עשאה אחורי דלת דהיינו על חלק המזוזה מה שהוא אחר הדלת אבל הוא בתוך חלל הפתח. בזה ודאי כשר אליבא דכ"ע בדיעבד. כי מה שאמרו בטפח הסמוך לחוץ הוא לכתחילה וכמבואר בפנים והוא פשוט.

שו"ת שאילת דוד חלק יו"ד סי' ט

...**וכן דין** דאחורי הדלת שמהירושלמי הנ"ל משמע דהכונה שתלה המזוזה בהדלת שהירושלמי אומר תלויה בדלת סכנה שאין

עשה כלום. וידוע דהרמב"ם מעתיק לשון הגמרא, ואי איתא דגירסתו כמו שהוא בגמרא שלפנינו היה לו לכלול תרוייהו בחד בבא, (וצ"ל דבאחורי הדלת ל"ש למיתני פסולה כיון שאין כאן מקום קביעתה כלל, ולא שייך למיתני פסולה אא"כ היא במקומה ואירע בה פסול, אבל באחורי דלת ה"ז דומה כאילו מונחת על השולחן), אלא דבהא פליג, דהרמב"ם ס"ל דפסול, ולמרדכי כשר. ונראה דזה ג"כ גירסת הטור בגמרא כגירסת המרדכי, וא"כ א"ש דמיתני סיעתא לשמואל מברייטא דתני תלאה במקל פסולה, אבל באחורי הדלת י"ל שפיר דכשר. אך על הב"י צ"ע שהרי לא נחת לכתוב מזה כלום, ולפי גרסתנו בודאי א"א לפרש דר"ל אין בה מצוה מן המובחר, דא"כ מאי סיעתא היא לשמואל דאמר פסולה.

ולולי דברי הב"י י"ל דאדרבה דעת רוב הפוסקים להכשיר אחורי דלת, חוץ מרמב"ם, דאיתא התם אמר ר' יהודה אמר שמואל כתבה אגרת פסולה, ואר"י א"ש תלאה במקל פסולה, תניא נמי הכי תלאה כו' או שהניחה אחורי הדלת, פרש"י שקבעה בכותל אחורי הדלת ע"כ. ואר"י א"ש מצוה להניחה בתוך חללו של פתח, פרש"י ולא מבחוץ. ופריך פשיטא, בשעריך כתיב, פרש"י דהיינו מקום סגירת השער. ומשני ס"ד כו' כמה דמרחיק מעלי, פרש"י ויניחנה מבחוץ, קמ"ל. ויל"ד למה שינה רש"י לשונו, אלא דקשה לרש"י מדאמר שמואל בכל הני מימרות פסולה והכא אמר מצוה להניחה, מוכח ע"כ דרק למצוה קאמר ולא לעכב, ובברייטא איתא דאחורי דלת פסולה, ולכן פירש"י דהאי דאחורי הדלת דפסולה היינו שקבעה על הכותל ולא במזוזה וזה פסול לגמרי, אבל הא דשמואל דמצוה להניחה היינו אף על גב שיקבענה במזוזה רק שהוא מבחוץ ולא בתוך חלל הפתח, וזה אינו לעכב רק למצוה. וזהו ג"כ כוונת הנ"י דהרי"ף כתב ברייתא דאחורי דלת דפסולה, וגם כתב הא דשמואל דמצוה להניחה, והוי לכאורה תרתי דסתרי, ולכן פי' הנ"י דאחורי הדלת היינו חוץ למזוזות השער דפסול לגמרי, והא דר"י דמצוה כתב הנ"י ולא מבחוץ, היינו נמי כמו שכתבתי שהוא על המזוזה, אבל לא בחלל הפתח. אבל הרמב"ם באמת לא העתיק דברי שמואל. ונ"ל שזהו שמדייקים הרמב"ם והש"ע וכתבו איזה מקום קביעתה בתוך חלל הפתח, דמשמע דאם לא הניחה שם פסול. אבל הטור כתב וז"ל איזהו מקומה במזוזות הפתח הימני כו', דמשמע שעיקר הקפידא שתהיה במזוזה והיינו לאפוקי על הכותל, וע"ז כתב שפיר הניחה אחורי דלת כשר בדיעבד, ור"ל במזוזה ולא על הכותל.

ליקוט אזורונים

[אחורי הדלת]

בה מצוה ובבבלי מנחות הנ"ל קאמר בחד בבא בברייתא הנ"ל תלאה במקל או שהניחה אחורי הדלת סכנה ואין בה מצוה משמע דתרווייהו חד טעמא להון ובמימרא דאמר ר"י אמר שמואל על תלאה במקל קאמר מ"ט בשעריך בעינן משמע שהחסרון במקום קביעתה ועיין רש"י שם ד"ה סכנה עד שיקבענה בצורת הפתח כהלכתה ומשמע לכאורה שאחורי הדלת אינה קבועה בצה"פ עצמו ואפשר לדחות דאינו קבוע כהלכתו אבל קבוע הוא בצה"פ ונראה לי דאף אם נימא כן אין לומר שקבוע על צד המשקוף דא"כ אין פסולו משום אחורי הדלת רק משום שאינו בתוך חלל הפתח ואין זה דין אחד דהך דינא דאחורי הדלת היא ברייתא ודינא דמצוה להניחה בתוך חלל הפתח היא מימרא דר"י אמר שמואל ולא מסייע לה מהברייתא הנ"ל דהניחה אחורי הדלת מוכרח שזה ענין אחר וכן מימרא דר"י אמר שמואל קתני בהלשון מצוה להניחה בתוך חלל

הפתח ובהך דהניחה אחורי הדלת קתני בהברייתא המובאה בהבבלי שם דסכנה ואין בה מצוה והרמב"ם באמת אומר בהך דינא דתלאה במקל שפסולה והניחה אחורי הדלת לא עשה כלום ובהך דינא דצריך לקובעה בתוך חלל של פתח משמע דלא הוי אלא לכתחילה עיין בפ"ו ה' י"ב ולזה נראה לי דאחורי הדלת יכול להיות אף בתוך חלל הפתח רק באופן שדרך ביאתו להבית מתכסה המזוזה בהפתח אזי פסול [וכעין הך דירמיה אחרי הדלת והמזוזה שמת זכרוןך עפ"י דרש חז"ל במ"ר באיכה שהיתה הע"ז מתכסה בכניסת הבית ע"י הפתח] אבל באופן שאינו מונח בתוך חלל הפתח רק על צד מזוזת הפתח שייך למימרא דשמואל דצריך להניחה למצוה בתוך חלל הפתח ואפשר דהוי לעכוב וצע"ג בכל זה כי בעלי השו"ע לא ביארו בזה כל הצורך וה' יאיר עיני בעינים אלו ויעמידני על אמיתת הדברים למען שמו.

שמעתתא דהעמיק לה טפח

לבוש יו"ד סי' רפט ס"ד

כיצד קובעה, יסמר אותה במסמרים במזוזות הפתח או יחפור בה חפירה ויקבענה בה, שכל זה הוא נקרא על מזוזות וגו', ובלבד שלא יעמיק לחפור טפח בעומק המזוזה, ואם העמיק לה טפח פסולה שאין זה על המזוזה אלא תוך המזוזה.